

A reneszánsz előtti szép-fogalomhoz

MEZEY LÁSZLÓ

A reneszánsz előtti szépség-fogalom, a reneszánszot megelőző századok elgondolása a szépségről. A szép mint gondolat és alkotás: skolasztika és gótika. E fogalompárt úgy is magunk elé állíthatjuk, mint az ideator¹ és az artifex² ábrázolását. A maublronni apátság kórusában a stallumsor végén, évszázadok óta áll egymással szemközt egy bőrkötényes, körzöt, kalapácsot és vésőt a kezében tartó figura az egyik oldalon, szemközt pedig egy kigöngyölt pergamenre hajló taláros férfi. Évszázadok folyamán állt egymás mellett így az alkotó elme és az alkotó kéz mestere, az ideator és az arti-fex. A szép titkának megismerésére és megismertetésére tették fel életüket. És végül mert megtudták, hogy mi a szép, meg is alkották azt, ami szép.

A szép fogalmának tisztázására külön elméleti rendszer, külön tudomány az ókorban és középkorban — mint kimondott *esztétika* — nem volt. Az, amit ma esztétikának mondunk, része volt a filozófiának és azon belül az ontológiának, a *lételméletnek*. A lét, a létezés filozófiai vizsgálatának alapjait is,

¹ Az *ideator* értelmezéséhez legalkalmasabbnak látszik Piero Bargellinit idézni, amikor Andrea Bonaiuti Santa Maria Novella-beli freskóinak ideatorát keresi az artifexhez: „... la prosa volgare deve all Ordine dei domenicani i suoi primi modelli: fra Giordano da Rivalto, fra Domenico Cavalca, fra Bartolomeo da San Concordio, fra Jacopo Passavanti furon tutti domenicani. Tra questi si è dunque cercato l'ideatore degli affreschi fiorentini [Santa Maria Novella] ... si è pensato cioè a Domenico Cavalca. Per poco. Subito dopo, l'attribuzione degli affreschi è passata à Jacopo Passavanti autore dello Specchio di vera penitenza ... il sapiente domenicano ... proprio in Santa Maria Novella ... fù priore, e fù consigliere anche della Republica fiorentina, intento à guidare la mano di Andrea di Bonaiuto ...” (Città di Pittori, Firenze¹²1942, 197.) Az ideátort nem említi Rosario Assunto alapvető munkájában, a szép elméletéről a középkorban (csak a német kiadáshoz jutottam hozzá: *Die Theorie des Schönen im Mittelalter*, Köln 1963). Assunto munkája gazdag, forrásszemelvényként mellékelte idézetanyagával nekem is, mint bizonyára minden használójának, sok hasznos szemponttal és jó útmutatással szolgált. Azonban — úgy tűnt — fáradozása arra irányult, hogy a középkori szépet egy rekonstruált szépelmélet (esztétika) keretei között vizsgálja; nem pedig abban a gondolkozási összefüggésben, amiben azt a középkor tényleg megfogalmazta és az ideátor az artifexnek tudtul adta: a lételméletben.

² Az *artifex* szó értelmezéséhez Assunto csak Isidorust veszi igénybe: „Artifex generaliter vocatus, quod artem faciat, sicut, aurifex qui aurum . . .” (Etymol. 19, 1/2 = Assunto, 135). Ennek az értelmezésnek antik alapja: Cicero, Rep. 1, 35; de Cicero még tovább viszi a szó értelmét, mikor a rétorokról mondja: „dicendi artifices”, a szólás művészei (De Oratore, 1, 23); sőt egyesenes az isteni világgalkotó-tevékenység nyer kifejezést az „*artifex mundi*” fogalmi kapcsolatban (Cicero, Timaueus, 6); e jelentésváltozat jut el — talán középkori közvetítéssel — egy esztergomi Szent István király-himnuszba: „... cum non sistat operari summus rerum artifex . . .” (Dankó, J., *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae*, Budapest 1893, 209); az *artifex-homo-ars* morális, magatartási kapcsolatának megítélése a gótikában: *Summa Theologiae*, I. Ilae, 2. ad 2. Az artifex, e fejtegetésekben, az utóbb említett jelentésváltozatoknak megfelelő, *magasabb* szemantikai szinten jelenik meg.

a középkor az antikvitástól örökölte. A 13. században már az arisztoteleszi létkategóriák szolgáltatták az első tájékozódást az ontológiai vizsgálódáshoz. Az ontológia etymonjának első tagja a *to óv*, a skolasztikusok latin terminológiájában mint *ens* jelenik meg, az *esse* ige utólagosan és szabadosan képzett participium praesense.³ Ezután következik a három másik: *unum*, *bonum*, *verum*. Azért, mert minden, ami van, önmagában egy, mert ami létezik, jó; ami létezik, önmagával azonos, tehát igaz. Másrészt az *unum* csak mint *ens* lehetséges, ugyanígy a *bonum* és a *verum*. Következik: *ens et unum convertuntur*, *ens et bonum convertuntur*, *ens et verum convertuntur*. A szép, a *pulchrum*, a létkategóriák között nem szerepel. Miként lehet hát helye az ontológiában? Úgy, ha az előbbiekkal ontológiai kapcsolata van.

A *szép* és a *lét* alapformáinak kapcsolatáról a reneszánsz előtti gondolkodás a maga számára megfelelő választ attól nem kapott, aki pedig, „il maestro di color chi sanno,”⁴ Arisztotelésztől. Az Aquinói, kinek szemében a Stagirita a Filozófus, mégis amikor a szép fogalmát nemcsak érinti, de tárgyalja — és ezt láthatólag szívesen teszi —, másokhoz fordul. Az egyik Ágoston, kit e vonatkozásokban idéz;⁵ a másik a szép definíálásában szó szerinti inspirálója a Pseudo-Areopagita Dionysius: „Sicut accipi potest ex verbis Dionysii . . .”⁶ Tamás nemcsak Ágoston reguláját követte mint prédikátor testvér, de tanítását is, amennyiben az szorosan vett teológia és nem csak filozófia volt; és mindabban, amit a Filozófustól eléggé jól nem tanulhatott meg.⁷ Az Areopagitát, mint az akkor Európában illett, nemcsak olvasta, de kommentálta is.⁸ Augustinus és az ál-Dionysius azonban az Arisztotelész-recepciót megelőzően általános, a következő századtól megint előkelőbbnek tartott, platonista-augusztinusi gondolkodás folyamatába állítja a Doktort. Ez a tény viszont nekünk figyelmeztetés, hogy a reneszánsz előtti szép-fogalom Augustinus és Dionysius nélkül, ahogyan a kortársaknak nem, nekünk sem válhat világgossá.

A *to óv*, az *ens* nemcsak az absztrakt fogalmi elrendezés a számunkra, hanem ellentéteknek, jónak—rossznak, szépnek és rútnek, igaznak és igaztalanak, fejlődésnek és hanyatlásnak valami *rend és egység* után kiáltó valósága. Ebben látja meg a szépséget Augustinus: „ex contrariis omnium simul rerum pulchritudo figuratur”^{8a}. És a manicheusok ellen kommentálva a Gene-

³ Így említhető meg példaként, hogy Pseudo-Dionysius első latin fordításaiban (Hilduin VIII. sz., Scotus Eriuegena IX. sz.) még a görög *ON*-t találjuk, mint lefordíthatatlannak tekintett terminus technicust. A későbbi fordításokban (Johannes Sarracenus, XII. sz.) és kommentárookban megjelenik a „*qui est*” körülírás; és végül a skolasztikában az *ens*. A transcendentáliáról (*ens, unum, bonum, verum*): Thomae de Aquino, *Quaestiones disputatae de veritate*, I, 1.

⁴ „poi ch'innalzai un poco piú le ciglia (vidi'l maestro di color chi sanno) seder tra filosofica famiglia . . .” *Inferno*, 4, 130—132. „S jobban kinyitván szemem kapuját, ||láttam ülni a Tudók vezérét||, hol körben ül a bölcselő család . . .” (Babits Mihály fordítása).

⁵ S. Th. II. IIae, 145, 2 c.: „. . . Unde Augustinus dicit: honestum voco intelligibilem pulchritudinem, quam spiritualement nos propriae dicimus” (Aug. *Quaest.* 1, 83, qu. 30.)

⁶ S. Th. ih. „. . . sicut accipi potest ex verbis Dionysii” (De divinis nominibus, c. 4/1).

⁷ Chenu, M. D., *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin*. Montreal—Paris 1950, 192—196; Tamás 1700-nál többször idézi Dionysius: 193, I. j.; az ágostoni tradíció és Tamás, 44—50.

⁸ „. . . saint Thomas . . . commente Denys à l'égal d'Aristote . . .”; igen valószínű hogy Tamás autográfja (Nápolyban) őrzi Albertus Magnus 1247-ben Párizsban és 1248-ben Kölnben tartott Dionysius magyarázatának reportatióját, jegyzetét, az Albertust hallgató Tamás kezétől (uo. 2. j.)

^{8a} De ordine, 1,7 = Assunto (német kiadás) 125.

zist ezt mondja: mégis azt látom, hogy *minden* a maga nemében *szép*, jóllehet bűneink miatt sok minden előttünk ellenszenvesnek tűnik (video tamen omnia in suo genere pulchra esse, quamvis propter peccata nostra multa nobis videantur adversa).⁹ A történelem folyása, az ordo saeculorum is gyönyörűszép költemény lesz (pulcherrimum carmen), melyet különféle antithézisek ékesítenek. A világ nem rossz, mert szép, és mert szép uralkodik benne, az ellentétes dolgok *rendje* az. A görögben ugyanis *κοσμέω* = rendez és díszít, *κοσμός* = rend, szépség, világrénd. A *rend* és *szépség* tehát az antikvitás fogalomtárában egymás mellett áll, és szintén megtéveszthet a *καλόν* szó jelentése, mely bonum és pulchrum lehet a latinban. A Pseudo-Areopagita első latin fordítói közül Hilduin még következetesen *bonumnak* írja a *καλόν*-t, Scotus Eriugena pedig ingadozik. A *pulchrum* értelem mellett az újaugusztinizmus és a koraskolasztika mesterei kötik le magukat. A szép az, ami a szépségből részesedik (*καλόν μὲν εἶναι λέγομεν το, καλλοῦς μετέχον*).¹⁰

A platonista szerint a szép minden szépnek oka is (*τὴν μετοχὴν τῆς καλλοποιῶ τῶν ὄλων καλλῶν αἰτίας ὑπερουσιῶν καλόν καλλός μὲν λέγεται*).¹¹

Ez a hyperusion kalón, bármely szépség oka az Isten, és ez a legfőbb szépség tart mindeneket össze, mindeneket egyesít: (*τῷ καλῷ τὰ πάντα ἦνται*).¹²

Ehhez a Szépséghez jutott el a Confessiók Augustinusa: Pulchritudo sero Te amavi . . .¹³ És hogy Tamásnak adjuk meg ismét a szót, aki Dionysius latinul idézve, tőle veszi a szónak az előzőkből most már következő meghatározásához az elemeket: „Deum esse causam cuiuslibet pulchritudinis, in quantum est omnis consonantiae (sive proportionis et claritatis causa . . .) Hogy az Isten minden szépség oka, amennyiben *oka minden összhangnak vagy arányosságnak és világosságnak*.¹⁴ Az Areopagita e gondolatát egészen magáévé teszi Tamás: miként Dionysius szavaiból kivenni lehet, a szép vagy az ékes értelmezéséhez (ad rationem pulchri, sive decori) hozzájárul mind a világosság, mind a kellő arány (*claritas et debita proportio*).¹⁵ Dante: „Quella cosa dice

⁹ De Genesi contra Manichaeos I. 16, 25–26 = Assunto 125.

¹⁰ Chevallier, Ph., Dionysiaca, Recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués au Denys de l'Areopage I. Paris 1937, 179 (De divinis nominibus, 4, 18).

¹¹ Uo. 179.

¹² Uo. 180; de a Szépség mindeneket vonz is magához: *καὶ ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸν καλοῦν, ὄδεν καὶ καλλός λέγεται. καὶ ὡς ὅλα ἐν ἐ ὄλοις εἰς ταῦτόν συνάγον* (és minthogy mindeneket magához hív) azért mondják *καλλός*-nak, szépnek, minthogy mindeneket egybegyűjtő – szó-játék a hívni igéből.

¹³ Conf. 10, 27: „Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua, tam nova, sero te amavi et ecce intus eras et ego foris et ibi te quaerebam et in ista formosa quae fecisti, deformis inre-bam . . .”

¹⁴ S. Th. II–IIae, 145, 2 c.

¹⁵ Uo.; Assunto (im. 102–104) a szép e meghatározásából Tamás „Racionális klasszicizmusát” vezeti le. Valójában, Tamás a definíciót is az Areopagitától vette. A dionysusi (De div. nom. 4, 18, Dionysiaca I. 180) Johannes Sarracenus-féle fordítását (XII. sz.) kommentálva, már a fiatal Tamás is felfedi a későbbi definíció elemeit: „Et in quo consistat *pulchritudinis ratio* ostendit subdens, in quantum est causa (consonantiae et claritatis) in omnibus. Sic enim hominem pulchrum dicimus propter *decentem membrorum proportionem in quantitate et situ* propter hoc habet clarum et nitidum colorem . . . Quomodo autem Deus sit *causa claritatis* ostendit subdens, quod Deus immittit omnibus creaturi scum quodam fulgore traditionem sui radii luminoso, qui est fons luminis . . . rursus exponit aliud membrum scilicet quod Deus sit consonantiae causa in rebus. Est autem duplex consonantia in rebus. Prima quidem secundum ordinem creaturarum ad Deum . . . Secunda autem consonantia est in rebus *secundum ordinem earum ad invicem* . . . (Divi Thomae Aquinatis in librum beati Dionysii de divinis nominibus expositio (lectio V.) Moguntiae 1611, 16.) Amint látjuk, a dionysusi (*εὐαρμοστία*) (jól egybeillesz-

Most még mindig csak a megismerés céljára kell tekintenünk, az *igazságra*. Az utolsó létkategória van előttünk. *Ens et verum convertuntur*. De úgy, hogy maga a lét, az *esse* irányíttatik általa az értelemhez, mint a jó a kívánsághoz. A lét az értelem által felfogva és helyesen felfogva, egy kijelentés: enuntiatio. E kijelentés maga viszont jel, signum, és létrejöttéhez kettő kell: a jelentett dolog és a jelentés módja: *res significata* és *modus significandi*.²⁸ A lét, a valóság által inspirált alkotás elgondolása és annak valamilyen formában megvalósítása.²⁹ *Megvalósul szóval, hanggal, anyaggal*. És mert az igazság mértéke maga a mérhetetlen lét, ha megnyilatkozik, csak hitvány köntösben jelenik meg: „*veritas in manifestatione quasi vili indumento se contegit*” — mondja szentviktori Hugo — és hozzáteszi „*et indignos ad contemptum sui provocat*”.³⁰

Ne tartozunk a méltatlanok közé. Mert: „*signum veritas esse non potest etiam cum veritatis est signum*.”³¹ Az emberi elme alkotása csak a felismert igazságot ábrázolja, de az igazság nagyobb nála. (Amint az értelmet is a léttel az igazság kategória hozza ontológiai viszonyba.) „*Sed quid desiderat magis anima, quam veritatem?*”³² A verum és az esse, az igazság és a lét, látható és láthatatlan dolgok viszonyára is kiterjedő reláció. De mi az, ami a *láthatatlant* is elének tudja állítani? Az intellectusnak feljebb kell emelkedni. Lelkünk nem képes a láthatatlan dolgok igazságához feljutni, hacsak nem művelte ki a látható dolgok fontolgatása, úgy mégpedig, hogy szentviktori Hugo vélekedése szerint, a látható formák nem mások, mint a láthatatlan szépség elképzelései („... „*non potest noster animus ad invisibilia ipsorum veritatem ascendere, nisi per visibilia considerationem eruditus, ita videlicet, ut arbitretur visibiles formas esse imaginationes invisibilis pulchritudinis*...”).³³

A *szépség helye* a lét rendjében tehát ez. A létkategóriák között nem szerepel, mert több náluk. *Az egységnél, a jóságánál és igazságnál teljesebben képes kifejezni viszonyunkat a léthez*. Amazokat felülmúlja és mintegy beborítja. „Mert mindenek szépek, mert te tetted őket és íme te elbeszélhetetlenebbül szebb, ki mindeneket tettél” (*Et pulchra sunt omnia faciente te et ecce tu inenarrabiliter pulchrior, qui fecisti omnia*).³⁴

Ez Ágoston mondása volt. Kései tanítványa, Hugo a S. Victore az intellektuális élet három fokozatát így adja elő. Az első, e világ látható dolgaitól

És ha valaki az érzelmi szépség-élményt hiányolná ez „intellektualista” okoskodásban, Cicero fentebbi Plátón idézetére utalok, hogy a szép ilyen felfogását „a bölcsesség csodálatos szerelme” serkentette fel. (25. j.)

²⁸ Egy dolog egyszerű megnevezése vagy elnevezése — „nomen” — semmit nem jelent, ha a dolog magát a szó használója meg nem fogalmazta (I. 13, 1c. 4. c. ad 1. 9 ad 2) ezért helyesen: „*modus significandi sequitur modum intelligendi*” (I. 45.2 ad 2) következik: a rosszul értett vagy félreértett szó csak értelmetlen beszédhez vezet. Éppen ezért, a szóláshoz sajátképpen (ad proprietatem locutionis) két dolog szükséges: „*res significata et modus significandi*” (I. 39, 4, 5. c.) És mert a *res* először az intellectussal jut kapcsolatba, az ideator az artifex segítségére, a művészi alkotás, mint „*signum*” és a kifejezni kívánt gondolat, a „*significatum*”, közötti helyes viszony létrehozásával volt.

²⁹ „... *dicimus enim pulchra visibilia et pulchros sonos*...” I—IIae. 27, 1 ad 3.

³⁰ *Expositio in hierarchiam caelestem* (Dionys. Areop.) 3,3. PL. = Assunto 157.

³¹ Hugo uo.; itt lényegében megint a művészi alkotás, mint „*signum*” és a „*significatum*” közötti viszonyról van szó. I. 28. j.

³² Augustinus, *Soliloquia*. 2.3.

³³ *Expositio in hierarchiam*... 3,3. PL. = Assunto 156.

³⁴ Conf. 13. 20, 28.

vezet a mi láthatóinkhoz; a második a világ láthatatlan dolgaitól, a magunk láthatatlan dolgaihoz; a harmadik a magunk láthatatlan dolgaitól, az Isten láthatatlan dolgaihoz vezet.³⁵ De Hugo tanítványa (és Dante mestere) Richardus a S. Victore, a *látható és láthatatlan* kapcsolatáról már konkrétabbat tud mondani. „Quid enim dixerim rerum visibilium formam nisi quandam, quasi rerum invisibilium picturam?”³⁶ Tamás pedig a látható és látható ábrázolásának mértékéről még határozottabban: valamely kép szépnek mondatik, ha tökéletesen megjeleníti a dolgot, még ha csúnya is (aliqua imago dicitur esse pulchra, si perfecte repraesentat rem, quamvis turpem).³⁷

A szépség nemcsak szubjektív benyomást kelt, inkább *értelmi viszonyt* alakít ki, mert létrehozója, az anyagot formáló értelmi erő, a *ratio*, sőt maga az értelem, az *intellectus*. Ez sugározza át a durva anyagot, „... *forma habens in se lumen formale et intellectuale, splendens super materiam*...” a szép valami formáló és értelmi fényesség, mely az anyag fölött tündökök.³⁸

Mindazonáltal a szép, mint már többször hallottuk, azokról mondható, amik *visa placent*. És maga ez a szépség világosság és kellő arányosság (pulchritudo consistit in quadam claritate et debita proportione). Mindkettő — folytatja az Aquinói — magában a *ratio*ban gyökerezik, mert oda tartozik mind a (gondolatot) nyilvánító világosság, mind pedig az illő arányokat a dolgokban elrendezni tudás (lumen manifestans et proportionem debitam in aliis ordinare).³⁹

A lumen manifestans és a claritas foglalkoztat először bennünket, amikor a szép ontológiai helyének tisztázása után, a szép *megvalósulása* felé fordítjuk figyelmünket. Augustinus beszél arról, hogy az Írásban az Isten oktat arra, „hogy különbséget tegyünk az érthető és az érzékelhető között úgy, mint a nappal és az éjjel között” (ut dividamus inter intelligibilia et sensibilia, tamquam inter diem et noctem).⁴⁰

Ezért a fény maga egyszerűen a szellemi és rételmi teremtmény *állapotának* jelölésére is szolgál: „conditionem spiritualis et intellectualis creaturae lucis appellatione intimari...”⁴¹ És minthogy e teremtmények ősforrása a Logos, Tamás Damaszkuszi Jánost idézi: a Verbum a Logos, „lux est et splendor intellectus”: „az értelem fénye és ragyogása”.⁴² Így hangzik el a 13. századig az alexandriai Synesios verse: *Σὺ τὸ φῶτιζον, σὺ τὸ λαμπόμενον, σὺ τὸ κρῦπτόμενον*... „Te vagy, ki fénylesz, te vagy, ki megvilágosodsz, te vagy, ki feltűnsz és te ki elrejtőzöl...”⁴³ Az Areopagita *πηγαία ἀκτίς*-nak, fényforrásnak is ezért nevezheti a szépet, mely mindeneket magához vonz.

³⁵ l. 33. j.; a gondolat tovább kíséri a gótikát: „Signum primo et principaliter convenit sensibilibus non autem intelligibilibus nisi ut sunt manifestata per sensibilia: III, 60, 4 ad 1; előbb Hugo szép gondolatai az „asceensio intellectualisról” = Assunto 157.

³⁶ De gratia contemplationis 2, 18. PL. 196, = Assunto 160; vö. ua. „Nato itaque Iuda, id est bonorum invisibilium desiderio exurgente atque fervente incipit Rachel amore prolis aestuare, quia incipit velle cognoscere... nulli dubium quia qui potuit invisibilia diligere, quod velit statim cognoscere et per intelligentiam videre...” Benjamin minor c. 13, PL. 196, 10.

³⁷ S. Th. I. 39. 8. c.

³⁸ Ulrich von Strassburg, De pulchro = Assunto, 176–177.

³⁹ „... pulchritudo ut supra dictum est consistit in quadam claritate et debita proportione. Utrumque autem horum radicaliter in ratione invenitur; ad quam pertinet et lumen manifestans et proportionem debitam in aliis ordinare...” II–IIae, 180, 2 ad 3.

⁴⁰ Conf. 13, 18.

⁴¹ De Genesi ad litteram, II, 9, 16. PL. 34, 269.

⁴² S. Th. I. 39. 8. c.; Damascenus: De fide orthodoxa 3,3.

⁴³ Migne, P. G. 66, 1596.

ezeket Párizsba, s ebben még a szaracénok is segítették. Alkalmos kőfejtőt, alkalmas mesteremberek sokaságát kereste fel tanácsot, segítséget, munkájukat kérve.^{54a} Így emelkedett az új mű. De nem csak így. Az apát azt hitte, hogy egyházukban az Areopagita van eltemetve: s e vélekedésben bizonyára Hugo is megerősítette. A szentviktori kanonok Dionysiuszt kommentálta. Gondolataiból kódex lett. Az apát, patrocíniumát az új egyház felépítésével interpretálta.

„Claritas és proportio”: ez a szépség. Az előbbiből több kell, mint amit az arany kölcsönözni tud: áradjon be tehát a *nappal fénye*. Az utóbbi biztossítására ott van a pogányoktól ismét megtanult *geometria*. A pillérek s a boltozat az attempom román oszlopai fölé emelkednek, de: *geometricis et arithmeticiis instrumentis*. A *hajók* úgy illeszkednek egymáshoz, mint *meny-nyiség a mennyiséghez*: „antiquarum *quantitas* alarum, novarum *quantitati* adaptaretur . . .” és mindezekén túl, a nagy üvegablakokon beáradó csodálatos és állandó fény (*tota sacratissimarum vitrearum luce mirabili et continua* interiore perlustrante pulchritudinem eniteret . . .)⁵⁵ Ezért azután méltán kerülhetett a főkapu fölé a híres felirat: „Portarum quibus attollere quaeris honorem . . . Nobile claret opus, sed opus quod nobile claret | Clarificet mentes ut eant per lumina vera | Ad verum lumen, ubi Christus ianua vera . . . Mens habes ad verum per materialia surgit | Et demersa prius hac visa luce resurgit . . .”⁵⁶

A gótikus oszlopok processiója kettős vagy négyes sorban, a fényen át vonul, a *keletről áradó teljes fény*, a szentély felé. Így emelkedtek fel — talán ötven évvel St. Denis után — a csodálkozó kortárs szeme előtt a lincolni katedrális gótikus oszlopai is. „*Ordo venustus et geometricus*”, tetszetős rend, mely geometriai.⁵⁷ A rend, az elrendezettség hatalmas erő. Ez repíti a gótikus

tuta classe exinde per Anglicum mare et per tortuosam fluvii Sequanae reflexionem ea, magno sumptu amicorum, inimicorum etiam Sarracenorum proximorum conductu haberemus . . .” De consecr. PL, 186, 1243.

^{54a} „cumque pro trabium inventionem tam nostros quam Parisienses lignorum artifices consuluissemus . . . in finibus istis propter silvarum inopiam minime inveniri posse, vel ab Antisiodorensi pago necessario devehi oportere . . . nocte quadam a matutinarum obsequio regressus, lecto cogitare coepi me ipsum per omnes partium istarum silvas debere procedere . . . cumque per terram nostram Capreolensis vallis transiremus . . .” uo. 1244. Íme, milyen nehéz az út az „ideától”, az „artificiumig”.

⁵⁵ „Provisum est etiam sagaciter et superioribus columnis et arcibus mediis, qui in inferioribus in crypta fundatis, superponerentur, *geometricis et arithmeticiis instrumentis* medium antiqua testudinis ecclesiae augmenti novi medio aequaretur, nec minus *antiquarum quantitas alarum novarum quantitati adapteretur*: excepto illo urbano et approbato in circuitu oratoriorum incremento quo *tota sacratissimarum vitrearum luce mirabili et continua* interiore perlustrante pulchritudinem eniteret . . .” De administratione . . . PL 186, 1246, az építkezésről, uo. cc. 24—31, 1227—1231. Vö. az Areopagitát: *καὶ θεουργίας ἀρχὴ καὶ οὐσία καὶ θεαρχικῆς δύναμις. καὶ ἡμῶν κρηττοσιν, οὐδαίως ἐμφρανεότερον ἅμα νοεῶν σερον ἑλλάμπει καὶ πρὸς τὸ οἰκειὸν αὐτὰς ἀφομοιοῖ (κατὰ δύναμιν φῶς)* (De coel. hierar. 3/1. Dionysiaca II, 1074): „és a megistenülésnek kezdete és lényege, a legistenibb erő, és a mi jobb lényünket jelentősebben és az érteleme szerint világítja be, azt (azokat) saját lényéhez hasonlítja, *ereje által fény . . .*”

⁵⁶ P. L. 186, 1229.

Vö. Das besondere Anliegen Sugers war aber das Licht; und das war auch der ursprüngliche und grosse Eindruck seines Werkes. Seine Dionyskirche war hell, lichträumig. Suger hatte eine wunderbar naturhafte Liebe zum Lichte, er konnte sich an den Schriften, die er seinem heiligen Dionysius Areopagita zuschrieb . . . als reinste Gotteskraft bestätigen lassen . . . Steinen W. von den. Der Kosmos des Mittelalters, Bern—München, 1959.

⁵⁷ Migne, P. G. 66, 1546.

szépet a föld felszíne fölél: „ausuque superbo, *evolat ad nubes paries, ad sidera tectum* . . . a felhőkig szárnyal a fal, s a csillagokig a tető . . .”⁵⁸

Ez a szárnyalás a szép merészsege a lét fölött. A szépségé, mely az egy, a jó és az igaz fölé emelkedik, de nélkülük nincs. És ezért az elfelejtett tizedik ars, az architectura is a két másik ars, a geometria és arithmetica instrumentumai által szárnyal az ég felé.

„Ordo venustus et geometricus”: a falak díszítésében, a viktorinus szekvenciák pontos rímelésében, mértani strófáiban és a strófák folyton variálódó dallamaiban, Dante terzináiban. A lét sokfélesége és e sokféleségnek a szám segítségével elrendezhetősége, s e rendezéshez a szám szükségessége, a művészi szépet szóban, hangban, anyagban egy alapra helyezi: „pulchritudo aequalitas numerosa.” A legfőbb szépség maga a számok száma (*ἀριθμῶν ἀριθμὸς*), az egy és minden: (*ἐν και πάντα*); az értelem, és értő és az érthető (*Νοῦς και νοερός, και τό νοητόν*) . . . de hiába folytatnánk; oda jutunk, ahonnet kiindultunk. Synesios is ezt éneklí: „a titokkal bajlódó lélek ezt és azt mondja, az elmondhatatlan mélységet körbetáncolva . . .” (*Μύστας δέ νοός, τά τε και τά λέγει, βυθόν ἀρρητόν ἀμφιχορεύων* . . .)⁵⁹ A szép fogalmának körbenjárásától, a szép megalkotásaíg egyenes úton a (*τεχνή*), az *ars fegyelme* — ne szégyelljük —, az iskolázottsága vezet. Az alkotás készsége és képessége, mely az artifexben állandóan jelen van, a *habitus*, az (*ἔξις*).⁶⁰ Azonosulás és belső arány — mondja Jacques Maritain — az alkotó és alkotás közt. A naturák kapcsolata, *connaturalitas*. A logika, a muzsika, az architectura beleoltja a logikusba a szillogizmust, a muzsikusba a harmóniát, az építészebe a tömegek egyensúlyát.⁶¹ *A művészi habitus az alkotó értelem állandó képessége az alkotó munka végbevételére.*

Ez a habitus sokra teszi képezzé az ideatort és az artifexet. De a szép megfogalmazója mégis úgy jár, mint a művész: „c’ha l’abito de l’arte e man che trema . . . aki tudja mesterségét, de gyenge keze reszket . . .” | Par. 13.78. | vö.

⁵⁸ „Inde columnellae sic cinxere columnas | ut videantur ibi quamdam celebrare choream . . . Ipsarum siquidem status est procerus et altus | Cultus sincerus et splendidus ordo venustus | et geometricus, decor aptus et utilis usus | gratus et eximius, rigor inconsumptus et acer . . .” Lehman — Brockhaus, Quellen, II. 27.

⁵⁹ „. . . Sic fundamentum terrae sepelitur in alvo | sed paries tectumque patent ausuque superbo | Evolat ad nubes paries, ad sidera tectum . . .” Lim. II, 28.

⁶⁰ „si aliquis imperfecto habeat scientiam, ut de facili possit ipsam amittere, magis dicitur disponi ad scientiam habere. Ex quo patet, quod nomen *habitus diuturnitatem quamdam importat*, non autem nomen dispositionis. Nec impeditur quin secundum hoc facile et difficile mobile sint specificae differentiae propter hoc, quod ista pertinent ad passionem et motum et non ad genus qualitatis . . .” I—IIae 49, 2 ad 3.

⁶¹ Maritain, im. 16. „L’art est un habitus de l’intellect pratique”; „habitus importat *dispositionem* quamdam in ordine ad naturam rei et *operationem*, vel finem eius, secundum quam bene vel male aliquid ad hoc disponitur . . . quod aliquid sic se habeat disponi ad alterum . . . sic se habeat sicut potentia ad actum . . . Dicimus autem dispositiones vel habitus sanitatem, pulchritudinem et alia hujusmodi, quae important quamdam *commensurationem plurium*, quae diversis modis commensurari possunt . . .” I—IIae, 49,4 c. A „commensuratio plurium” a szellemi alkotó képesség (tudományban, művészetben) az ismeretszerzés, a felkészülés kiterjedtségét tételezi fel.